3.7. Міжнародно-правові засоби вирішення спорів. Практика розгляду спорів за участі України у міжнародних судових установах

1. Основний принцип

Міжнародні спори повинні вирішуватися:

мирними засобами

- на основі міжнародного права
- без погрози силою чи її застосування.

Головна норма — ст. 33 Статуту ООН. Вона називає переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд, звернення до регіональних органів та інші мирні засоби.

2. Міжнародний спір

Міжнародний спір — це:

конкретна розбіжність між суб'єктами міжнародного права
щодо факту
або права
або конфлікту юридичних позицій / інтересів.

Схема

Держава А: «існує право / порушення»
↕
Держава Б: «не існує / не порушено»
↓
міжнародний спір

3. Засоби мирного вирішення спорів

Стаття 33 Статуту ООН

Засіб	Суть
Переговори	сторони самостійно домовляються
Добрі послуги	третя сторона допомагає встановити контакт
Посередництво	третя сторона бере участь у переговорах і пропонує варіанти

Обстеження / встановлення фактів	спеціальний орган встановлює фактичні обставини
Примирення	комісія досліджує спір і пропонує рішення
Арбітраж	сторони передають спір обраним ними арбітрам
Судове вирішення	спір вирішує постійний міжнародний суд
Регіональні механізми	звернення до регіональної організації чи передбаченого нею механізму
Інші мирні засоби	будь-який погоджений сторонами мирний механізм

4. Дипломатичні та юридичні засоби

Дипломатичні	**Юридичні**
переговори	арбітраж
добрі послуги	міжнародний суд
посередництво	
обстеження	
примирення	

Головна різниця

дипломатичний засіб → сторони самі вирішують, чи приймати результат;

суд / арбітраж → рішення, як правило, юридично обов’язкове.

5. Переговори

Найпростіший спосіб:

Держава А ↔ Держава Б
↓
без третьої сторони
↓
пошук взаємоприйнятного рішення.

Переваги:

- гнучкість;
- конфіденційність;
- сторони контролюють результат.

Недолік:

неможливо змусити іншу сторону погодитися.

6. Добрі послуги і посередництво

Добрі послуги	Посередництво
третя сторона організовує контакт	третя сторона активно бере участь
не обов’язково пропонує рішення	може пропонувати умови врегулювання
«посадити сторони за стіл»	«допомогти сторонам домовитися»

Формула

Добрі послуги = контакт.

Посередництво = контакт + активна участь.

7. Обстеження / встановлення фактів

Використовується, коли спір насамперед стосується:

того, що фактично сталося.

Схема

суперечливі факти
↓
комісія з встановлення фактів
↓
доповідь
↓
основа для подальшого врегулювання.

Результат сам по собі:

як правило, не є судовим рішенням.

8. Примирення

Примирювальна комісія:

встановлює факти

- аналізує правові позиції
- пропонує сторонам спосіб вирішення.

Але:

пропозиція примирювальної комісії, як правило, не є юридично обов’язковою.

9. Міжнародний арбітраж

Арбітраж:

сторони погоджуються передати конкретний спір
↓
спеціально сформованому арбітражному трибуналу
↓
який ухвалює обов’язкове рішення — арбітражне рішення (award — арбітражне рішення).

Особливості

Ознака	Арбітраж
Судді / арбітри	сторони можуть брати участь у їх виборі
Правила	сторони мають значну свободу у визначенні
Орган	часто створюється для конкретного спору
Рішення	обов’язкове
Апеляція	як правило, відсутня, якщо інше не передбачено

10. Постійна палата третейського суду

Постійна палата третейського суду
(Permanent Court of Arbitration, PCA — ППТС)

Пастка

попри назву, ППТС не є постійним «судом» на зразок Міжнародного Суду ООН.

Вона:

- адмініструє міжнародні арбітражі;
- забезпечує реєстр;
- організовує роботу арбітражних трибуналів.

Трибунал у конкретній справі:

формується окремо.

11. Судове вирішення

Судове вирішення:

постійний міжнародний суд

- заздалегідь встановлені правила
- незалежні судді
- юридично обов’язкове рішення.

Приклади:

- Міжнародний Суд ООН;
- Європейський суд з прав людини;
- Міжнародний трибунал з морського права.

12. Міжнародний Суд ООН

Міжнародний Суд ООН
(International Court of Justice, ICJ — МС ООН)

головний судовий орган ООН.

Дві функції

Функція	Хто звертається
Вирішення міждержавних спорів	держави
Консультативні висновки	уповноважені органи та установи ООН

Дуже важливо

фізична особа ❌
компанія ❌
міжнародна організація як сторона спору ❌
держава ✅

У спірних справах сторонами МС ООН можуть бути лише держави

13. Юрисдикція Міжнародного Суду ООН

МС ООН:

не має автоматичної юрисдикції щодо будь-якого спору.

Потрібна:

згода держав.

Основні форми згоди

Форма	Суть
Спеціальна угода	держави після виникнення спору домовляються передати його Суду
Компромісорне застереження	міжнародний договір заздалегідь передбачає юрисдикцію Суду
Факультативна декларація	держава визнає обов'язкову юрисдикцію за ст. 36(2) Статуту МС ООН

14. Рішення Міжнародного Суду ООН

Рішення:

остаточне

- обов'язкове лише для сторін
- лише у конкретній справі.

Не є формальним прецедентом

Ст. 59 Статуту МС ООН:

рішення обов'язкове лише для сторін і щодо конкретної справи.

Але попередня практика Суду:

має значний авторитет і використовується при тлумаченні міжнародного права.

15. Тимчасові заходи

Поки справа ще розглядається, суд може застосувати:

тимчасові заходи (provisional measures — тимчасові заходи)

для:

- збереження прав сторін;
- недопущення непоправної шкоди;
- недопущення загострення спору.

У МС ООН такі заходи: юридично обов’язкові.

16. Практика України: МС ООН — справа 2017 року

«Застосування Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Конвенції про ліквідацію расової дискримінації»

Україна проти Російської Федерації
2017–2024.

Україна звернулася до МС ООН 16 січня 2017 року. Підставою юрисдикції були компромісорні положення двох конвенцій. Остаточне рішення винесено 31 січня 2024 року.

Дві конвенції

Конвенція	Скорочення
Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму	ICSFT – Конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму
Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації	CERD – Конвенція про ліквідацію расової дискримінації

17. Результат справи 2017 року

МС ООН встановив, зокрема:

Питання	Висновок
Розслідування інформації щодо фінансування тероризму	Росія порушила ст. 9(1) Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму
Освіта українською мовою в Криму	Росія порушила ст. 2(1)(a) та 5(e)(v) Конвенції про ліквідацію расової дискримінації
Заборона Меджлісу	Суд не встановив окремого порушення Конвенції про расову дискримінацію на цій підставі

Тимчасові заходи щодо Меджлісу	Росія порушила наказ МС ООН
Незагострення спору	Росія порушила відповідний тимчасовий захід

Пастка

МС ООН у цій справі не вирішував загалом питання законності агресії РФ.

Юрисдикція була обмежена:

конкретними двома конвенціями.

18. Україна проти РФ – справа про геноцид

«Твердження про геноцид за Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього»

Україна звернулася до МС ООН:

26 лютого 2022 року.

Підстава:

ст. IX Конвенції про запобігання злочину геноциду.

Україна заперечила твердження РФ про нібито геноцид у Донецькій і Луганській областях.

19. Тимчасові заходи у справі про геноцид

16 березня 2022 року МС ООН постановив, зокрема:

Російська Федерація повинна негайно зупинити військові операції, розпочаті 24 лютого 2022 року на території України.

Також сторони мали утримуватися від загострення спору.

Формула

26.02.2022 — позов України
↓
16.03.2022 — тимчасові заходи
↓
наказ РФ припинити військові операції.

20. Рішення щодо юрисдикції у справі про геноцид

2 лютого 2024 року МС ООН розглянув попередні заперечення РФ.

Суд:

✅ визнав, що має юрисдикцію розглянути вимогу України щодо встановлення того, що Україна не вчинила геноциду в Донецькій та Луганській областях;

але значну частину ширших вимог України щодо дій Росії Суд не прийняв до розгляду за Конвенцією про геноцид.

Станом на 2026 рік справа продовжується; Росія також подала зустрічні вимоги.

21. Європейський суд з прав людини

Європейський суд з прав людини
(European Court of Human Rights, ECtHR — ЄСПЛ)

Діє на підставі:

Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

До ЄСПЛ можуть звертатися:

Заявник	Може?
Фізична особа	✅
Неурядова організація	✅
Група осіб	✅
Держава проти іншої держави	✅

Статті

ст. 33 Конвенції = міждержавна заява.

ст. 34 = індивідуальна заява.

22. «Україна проти Росії (щодо Криму)»

Велика палата ЄСПЛ винесла рішення по суті:

25 червня 2024 року.

Суд встановив численні системні порушення Росією Конвенції в Криму, зокрема щодо:

- насильницьких зникнень;
- жорстокого поводження;
- незаконного позбавлення свободи;
- свободи вираження поглядів;
- свободи релігії;
- прав кримських татар та етнічних українців;
- української мови;
- переслідування «українських політичних в’язнів».

Важливо

ЄСПЛ встановив:

Росія здійснювала ефективний контроль над Кримом з 27 лютого 2014 року.

23. «Україна та Нідерланди проти Росії»

Велика палата ЄСПЛ:

9 липня 2025 року

винесла рішення по суті у справі «Україна та Нідерланди проти Росії».

Справа охоплювала:

конфлікт на сході України з 2014 року

- збиття рейсу MH17
- повномасштабне вторгнення РФ до 16 вересня 2022 року.

Суд встановив відповідальність Росії за численні порушення Конвенції, зокрема:

- невибіркові військові атаки;
- позасудові страти;
- катування;
- свавільні затримання;

- переслідування;
- знищення майна;
- організоване переміщення дітей до Росії.

24. Росія вийшла з Конвенції — що зі справами?

РФ припинила бути стороною Європейської конвенції:

16 вересня 2022 року.

Але ЄСПЛ:

зберігає юрисдикцію щодо дій та бездіяльності РФ, які могли становити порушення Конвенції до 16 вересня 2022 року.

Пастка

вихід РФ з Конвенції ≠ автоматичне припинення всіх справ проти РФ.

25. Україна і Міжнародний трибунал з морського права

Міжнародний трибунал з морського права
(International Tribunal for the Law of the Sea, ITLOS — МТМП).

Справа про три українські військово-морські судна

Події:

25 листопада 2018 року
↓
РФ затримала «Бердянськ», «Нікополь», «Яни Капу»

- 24 українських військовослужбовців.

Україна ініціювала арбітраж за Додатком VII до Конвенції ООН з морського права.

Поки арбітраж формувався, Україна звернулася до МТМП щодо тимчасових заходів.

26. Рішення МТМП від 25 травня 2019 року

Трибунал зобов’язав РФ:

звільнити 3 українські військово-морські судна
+
звільнити 24 військовослужбовців
+
дозволити їм повернутися в Україну.

Пастка

МТМП у 2019 році:

не ухвалював остаточне рішення по суті всього спору;

він застосував:

тимчасові заходи.

Основна справа продовжилася в арбітражі за Додатком VII до Конвенції ООН з морського права.

27. Морський арбітраж Україна — Росія

«Спір щодо прав прибережної держави у Чорному морі, Азовському морі та Керченській протоці»

Україна ініціювала арбітраж:

16 вересня 2016 року

за Додатком VII до Конвенції ООН з морського права
(United Nations Convention on the Law of the Sea, UNCLOS — Конвенція ООН з морського права).

Арбітражне рішення по суті було винесене:

22 квітня 2026 року,

а оприлюднене у червні 2026 року. Постійна палата третейського суду виконувала функції реєстру.

28. Спори України у Світовій організації торгівлі

Світова організація торгівлі
(World Trade Organization, WTO — СОТ)

має спеціальну систему вирішення торговельних спорів.

Схема

консультації
↓
третейська група / панель
↓
звіт
↓
прийняття Органом з вирішення спорів.

29. «Росія — заходи щодо транзитних перевезень»

Справа:

Russia — Measures Concerning Traffic in Transit
«Росія — заходи щодо транзитних перевезень»
DS512.

Україна подала скаргу у 2016 році щодо російських обмежень транзиту українських товарів.

У 2019 році третейська група СОТ уперше детально розглянула:

виняток з міркувань національної безпеки за ст. XXI Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року.

Група визнала, що посилання держави на виняток безпеки:

не є повністю виключеним із міжнародного контролю.

Водночас у конкретній справі було визнано, що Росія могла посилатися на відповідний виняток через «надзвичайну ситуацію у міжнародних відносинах».

30. Основні міжнародні механізми — одна таблиця

Орган / механізм	**Хто може бути стороною**	**Предмет**
Міжнародний Суд ООН	держави	міждержавні спори
ЄСПЛ	особи / НУО / держави	права людини
Міжнародний трибунал з морського права	держави та інші суб’єкти у випадках,	морське право

	передбачених Конвенцією	
Арбітраж за Додатком VII до Конвенції ООН з морського права	держави-учасниці	морські спори
Постійна палата третейського суду	залежить від конкретного арбітражу	адміністрування арбітражів
Система вирішення спорів СОТ	члени СОТ	міжнародна торгівля